

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ

Левко Лук'яненко

ЧИ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ—БЕЗДЕРЖАВНІСТЬ?

(Відповідь В. Чепурному для чернігівського «Сіверянського літопису»)

Друже Василю, Ви надіслали 10 запитань для того, щоб надрукувати мої відповіді у Вашому журналі. Либонь, ці питання турбують читачів журналу і Ви хотіли повести з ними в такий спосіб дискусію?

Я взявся відповідати на перше питання, але розширив міркування і відповідь вийшла доволі довга. Частково в ній є відповідь й на деякі інші питання. Якщо знайду час, то продовжу свої роздуми для «Сіверянського літопису», а якщо ні, то нехай буде хоч це. Ви порушили цікаві теми. Я намагався проникнути в їхню глибину, а через те, що стаття — не книжка, то багато що залишилося не розкрите. Воно може бути обмірковане в подальших публікаціях журналу.

Отже, поставлю Ваше перше запитання, а відповідатиму значно ширше.

Чому українська нація так довго була бездержавною? Чому ми тільки вибухали яскравими поривами до творення своєї держави (Київська Русь, Гетьманщина, УНР), але не могли закріпити її?

Я не погоджуюся з твердженням, що українська нація не мала своєї держави. З цією думкою можна погодитися тільки в тому разі, якщо стати на комуністичну точку зору, відповідно з якою нації утворилися з переходом народів до капіталізму. Та й ви не поділяєте цей погляд, бо згадуєте ж Київську Русь (Княжу добу). Якщо історію народу розуміти як етнічно-антропологічну історію — що й роблять історики інших народів, — тоді наша українська історія починається не з Княжної доби, а простягається ген-ген у сиву глибину віків. У такому разі наша історія не бездержавна. Бездержавність починається з татарської навали. А довгі століття до того ми мали державу. І коли скіфи в V столітті до Христової ери воювали з перським царем Дарієм на Північному Причорномор'ї, вони були організовані в державу. Вони — це ми того часу. Їхня земля — Україна того часу. Почитайте книжку «Геродотова Скіфія», і тоді Седнівські скіфські могили перестануть здаватися чужими і зв'язок часів п'ятитисячолітнього Седнева пов'яже коріння сучасних українців з тою глибокою сивою давниною.

Ще один приклад з докняжкої доби.

Здається, що на початку сімдесятих років в одному з київських товстих журналів (мабуть, в «Українському історичному журналі») був

надрукований допис про археологічні дослідження на території Києва. Археологи, досліджуючи язичницьке капище, знайшли в ньому прясло із зображенням тризуба (прясло — керамічне кільце, що його насаджували на патичок і так робили веретено). Учені встановили, що прясло з тризубом було зроблене в проміжку часу від 70-х років VI століття до 30-х років VII століття.

Ця знахідка — додаткове свідчення існування держави з гербом-тризубом. Період перед династією Рюриковичів був династією Кия. І цілком логічно припустити, що її гербом був тризуб. Назва династії по імені останнього володаря є, звісна річ, умовна, але позаяк кращої не знайшли, то на теперішньому рівні знань вона задовольняє.

Змієві вали свідчать про величезну силу організованого народу, бо такі грандіозні оборонні споруди неорганізоване суспільство, зробити неспроможне.

До династії Кия був антський період. Перед антським — був царматський (савроматський) період, який у свою чергу настав після скіфського.

Перехід однієї доби в іншу відбувається не плавно, але з розривами, що кожного разу є зовнішньою навалою.

Таким чином, історія української нації до розгрому Києва татарами 1240 року — це історія переможної боротьби супроти нуждинецьких навал на нашу землю.

Київська імперія Княжої доби в основному була створена в 10 столітті. Вона проіснувала кілька століть. Але вже в дотатарський період виявляються ознаки поділу її величезної території на 12 окремих держав. Татарська навала загальмувала цей процес і його зовсім переінакшила, збільшивши значення зовнішнього чинника — наступу литовців, боротьби Європи проти татар, а потім і поляків.

Поставлене запитання охоплює дуже довгий період — з докняжої доби до недавніх часів і звучить песимістично: чому нація була бездержавною?

Але ж бездержавною нація була не весь цей період, а тільки частину його. До 13 століття ми мали державу, мали її впродовж кільканадцяти століть. Упродовж останніх семи століть ми мали державоподібні утворення або короточасні держави. Не можна сказати, щоб ми були найнещаснішою нацією. Багато інших народів не мали своїх держав навіть довше, ніж українці (наприклад, латвійці, румуни). Які причини нашої бездержавності від 13 століття?

При розгляді нашої політичної історії слід пам'ятати кілька важливих чинників, що справляли великий вплив на українську національну долю.

Перший. Переселення народів відбувалося зі сходу на захід, а не навпаки, а наша національна територія на сході від Кубані до Новозибкова (північ території колишнього Стародубського полку) не захищена ні горами, ні морями, ні великою рікою і є зовсім відкрита. Відкрита Україна і з Півночі. За недостатньо густого заселення захистити зброєю відкриту зі Сходу й Півночі територію виявилось неможливим.

Другий чинник. Наш народ з незапам'ятних часів — хліборобський народ. Це означає дві речі: такий народ повільніше збирає велику збройну силу, аніж кочовий. Кочовий народ мобільніший, він швидше збирає велике військо, нападає несподівано і часто перемагає нашвид-

коруч недостатньо відмобілізоване військо хліборобського народу. Хліборобський же народ віс у землю, любить землю, у нього виробилося поняття батьківщини і при етнічному зіткненні він перемагає. Осілий народ швидше розвиває засоби виробництва і забезпечує вищу продуктивність праці, розвиває будівництво й архітектуру. Його культура вища, і ця культура переломлює кочівників-завойовників. Тюркська орда болгар завоювала слов'ян на Балканах і дала свою назву країні, але з бігом часу була асимільована слов'янським народом. Через Україну прокотилося багато кочівників. Частина з них осіла в Україні і була з часом асимільована і стала українцями (сліди цього вкраплення є і в антропологічному складі українців, і у мові нашій).

Як доводить наука, при зіткненні двох етносів відбувається не злиття двох в один, а перемога одного і поразка другого, хоча, звісна річ, переможець бере і освоює щось від переможеного. Це ми перемагали, щось вбираючи від переможених кочівників.

Третій чинник. Хліборобський народ складався з хліборобських сімей. Сім'ї були різні: роботящі й ледачі, розумні й не дуже, кмітливі й простакуваті, винахідливі й недалекі. В одній сім'ї земля добре родила і все плодилосся, в іншій не було ладу в господарстві. Якщо на однаковій землі, під одним і тим же дощем, сонцем і вітром в одного господаря — добрий врожай, а в другого — поганий, то висновок один — другий господар поганий. Селянський спосіб виробництва з різними результатами залежно від характеру сімей виховував індивідуалістичні риси. Роботящий гордився своїми здобутками, своїм добром і охороняв його від зазіхань нероб. Почуття свого індивідуального зміцнювалося. Погляньмо на етнографічну карту світу і ми побачимо, що кочові й мисливські народи більше колективістичні, аніж хліборобські. Заганяти звіра в пастку чи на озброєну засідку треба гуртом, а ниву оре селянин сам один. Побутовий глибокий індивідуалізм українців витворив індивідуалістичну філософію, що поставила в центр усіх духовних цінностей людину, індивідуума. Це вводить нас в ареал європейської цивілізації, глибоко індивідуалістичної. (Між іншим, коли Ф. Енгельс сказав, що Європа закінчується за східними кордонами України, то він мав рацію: колективізм москалів пояснюється не тільки їхньою кровною спорідненістю з недавніми кочівниками, але й недавнім мисливсько-рибальським ухилом підтримання свого існування. Хліборобство — історично нова для них справа і вона ще не встигла московський колективізм змінити на індивідуалізм).

Індивідуалізм — психологічна основа свободи. Індивідуалістичне почуття, виокремлюючи людину від інших людей, прагне забезпечити свою незалежність від них. Незалежність полягає в свободі щодо них. Індивідуальна свобода, будучи об'єктом теоретичного розмірковування, з неминучістю веде до витворення теоретичних дефініцій поняття свободи загалом. Маємо генетично послідовний ряд: індивідуалізм — незалежність — особиста свобода — свобода як принцип організації суспільного життя. Останнє ж є не що інше як демократія.

Щоб не відхилятися від запитання Чапурного, я не розглядатиму питання про демократію. Для мене тут важливо констатувати одне: українська нація — індивідуалістична нація, українці — індивідуалістичні люди.

Індивідуалізм був початково сильною (і доброю!) психологічною основою, на якій упродовж століть із хліборобських родин виникали лицарські бойові індивідуальності, що брали на свої плечі захист нації від загарбників. Ми — нація не рабів, ми — нація лицарів. Коли б ми жили в незалежній державі, індивідуалістичне прагнення до самоутвердження штовхало б до винахідливої й підприємливої праці і приско-

рювало б прогрес всього народу, коли ж незалежної держави немає і за неї ще треба боротися об'єднаними силами, тоді індивідуалізм не раз заважав, бо не давав підкорити свою волю волі керманича.

Понад п'ять століть, у кожному разі з часів Люблінської унії 1569 року, Україна мала неповну соціальну структуру: вона мала селян, ремісників, духівництво, але не мала своїх владоможців, армії, королівського двору та придворних філософів і митців. А потім і духівництво втратила. Над українським народом підіймалися неукраїнські (окупаційні) владоможні верстви. Ці владоможні верстви виробляли антиукраїнську ідеологію. Англійський політолог Лайнбарджер у праці «Психологічна війна» писав, що вже татаро-монголи 13 століття вдавалися до психологічних (агітаційних) методів боротьби. У часи литовського панування в Україні литовська аристократія прийняла українську мову (тодішню письмову) як офіційну державну мову, в значній мірі злилася з українською аристократією (що походила ще з княжих родин Київської Русі) і позаяк українська церква була незалежною від литовської, то можна сказати, що українська нація ще не була повністю позбавлена своєї національної еліти. З часів поширення польської влади на Лівобережну Україну від Люблінської унії значення ідеології зросло. І польські владоможці, армія, духівництво, придворні, філософи, поети, письменники намагаються сполонізувати і покатоличити українців. Люблінська унія для литовців означала втрату державницьких позицій в Україні, а для українців — втрату решток свого духовного провідництва. Україна з бігом часу стає ареною боротьби царгородського і московського православ'я, польського католицизму і західного протестантизму. Чужинці поширюють різні ідеї. Усі вони спрямовані на вилонювання українських душ і залучення їх до своїх лав.

Щонайменше від 16 століття в Україні немає провідної верстви, що працювала б над розвитком національних духовних цінностей, над пізнанням своєї історії і природи, над виробленням національного світогляду, філософії, космогонії, міфології.

Поляки, а особливо москалі роблять усе для того, щоб наш народ не знав власної історії. Без знання своєї історії неможлива національна свідомість, а без останньої неможливий патріотизм і свідомий захист від різних загарбників своєї батьківщини. Ідейний струмінь, що виходить від еліти до народу і з'єднує народ в організовану систему, чужинці знищили. І пішов наш народ зі століття в століття без своєї владоможної верстви, без духовного проводу, не знаючи, звідки почав ходу й куди бреде.

Треба дивуватися генетичній силі українського роду, що, будучи покрайним на шматки між різними окупантами і без своєї національної провідної верстви, він упродовж століть на величезних просторах від Дону до Закарпатських долин зберігав почуття кровної спорідненості й не переставав мріяти про незалежну державу і соборність усіх своїх етнічних теренів.

Четвертий чинник — організаційний досвід державної діяльності.

Коли існує держава, тоді вона своєю організованістю привчає і своїх службовців до організованості. Вона розподіляє обов'язки і вимагає їх виконувати. Розподіл обов'язків означає, що задля цілого — держави — окремі суспільні верстви і службовці різних посад виконують якусь одну функцію задля зміцнення цілого — держави. У свідомості людей формується поняття: призначення окремої людини, окремого члена суспільства — виконати свій службовий обов'язок. Поруч є хтось інший зі своїм іншим обов'язком, поруч з ним — ще хтось інший. Та-

ких обов'язків є багато. Кожен з них необхідний для забезпечення існування цілого. Тому виконавець окремого обов'язку виконує важливу державну чи суспільну функцію, що є цілком достатня для наповнення змісту земного життя великим суспільним значенням. Доживши до старості, людина горда з того, що весь свій здоровий вік чесно сповняла обов'язок перед батьківщиною у вигляді сумлінного виконання свого службового обов'язку. Цей службовий обов'язок — її роль у суспільстві, спосіб служіння своїй нації, її покликання, її доля.

Коли держава втрачена, коли народ потрапив під владу чужинців, тоді зникає попередня, організована форма служіння батьківщині. Тоді той, хто любить свій народ і хотів би звільнити його з-під чужинецького панування, шукає власних способів діяльності. Такі люди — власне кажучи, щирі сини батьківщини — народжуються в різних її місцях. І способи боротьби вони знаходять різні: хтось вибухає супроти місцевої окупаційної адміністрації, хтось тікає від утисків геть, хтось іде на Запорожжя козакувати. Позаяк коритися владі завжди вигідніше, аніж чинити їй опір, то люди, що стають на прою з чужоземцями, вже від початку свого особистого опору починають відчувати себе винятковими особистостями. Індивідуалізм як національна риса в цих особистостей переростає в усвідомлення свого особистого докликання бути речниками нації, носіями її ідеалу, захисниками її священного права на місце під сонцем. У них розвивається почуття особистої відповідальності за долю нації. Вони думають за всю націю, міркують категорією цілого національного інтересу. Вбираючи в свою душу всю націю, вони усвідомлюють своє піднесення над рівнем територіяльного розселення своїх одноплемінців на ту височінь, де населення перетворюється в націю і де обивательські інтереси громадян переростають у національний ідеал. Вони стають над народом.

І тут на них чатує друге випробування. Перше було тоді, коли життя висунуло перед ними вибір: або підкоритися чужинецькій владі або стати з нею на прою. Тоді вони по жертвували благами мирного існування і стали на небезпечний шлях боротьби за честь і свободу свого народу. А тут життя їм висуває нове випробування: будучи над батьківщиною, підкорити себе їй чи підкорити собі батьківщину? Треба розуміти психологічну складність цієї дилеми. З одного боку, обивателі, ота велика більшість народу, що сама не відважилася стати на прою із загарбником, прославляє тих, хто відважився це зробити, в піснях, думках, легендах і чарівними звуками бандури підносить їх до зірок, а себе кладе їм до ніг. Звуки слави завертають голови славним лицарям і не в одного з них починається запаморочення, він уже перестає бачити Україну, ставить у центр всесвіту себе самого і готовий линути до Бога без неньки на власних крилах.

Пригадуєте чудову пісню:

«Я сьогодні щось дуже сумую,
Про козацьку долю згадав.
І про славу тую незабутню,
Що колись я, мов сокіл, літав.
Боронив я свою Україну
Від напасних і лютих татар
Тоді слава про мене гриміла
І боявся лихий яничар».

Слава (або прагнення її) надихнула багатьох на найгероїчніші подвиги задля свободи України.

У кожний період славних лицарів було кілька, гурт, багато. Кожен з них відчував особисту відповідальність за долю цілої України, а по-

заяк їхня боротьба точилася на тлі вдячного народу, то кожен намагався перевершити іншого і стати якнайславнішим. Іноді ці змагання переростали в гостру боротьбу, що закінчувалася смертю лицаря або розколом між озброєними прихильниками різних провідників.

Життя України під окупацією тривало століттями. Традиції дисциплінованого виконання службових обов'язків і служіння своїй державі забувалися. З'явилися нові критерії для поцінування людей. Народ прославляє не тих, хто його зрадив і пішов служити чужинецькій владі, а тих, хто проти неї бореться. В умовах окупації ця боротьба відбувалася на основі індивідуальної відданості Україні. Була це козацька сотня чи щось інше, однаково людина продовжувала боротьбу лише доти, доки сама вважала за потрібне. Дисциплінованість витікала не з обов'язків державної служби та її вигідності, а лишень із обов'язків підвищення боездатності сотні чи дієвості підпільної організації.

Століттями народ думав, як противитися чужій державі та як її підривати й руйнувати. Подивіться, хто наші національні герої з 16 століття до нашої доби? (Наша доба починається 24.08.1991 р.) Байда Вишневецький, Наливайко, Сагайдачний, Нечай, Богун, Кривоніс, Дорошенко, Залізняк, Гонта. Вони били татар, ляхів, москалів. Руйнували ворожі держави. Хмельницький відрізняється від них тим, що зумів від руйнації чужого перейти до будівництва свого.

Хто наші духовні апостоли? Самійло Величко з його історією, (Полетика?) з його Історією Русів, Шевченко, Франко. Весь пафос їхньої творчості в руйнації чужинецької влади і виведенні України на шлях самостійності. Вони майже зовсім не говорять про те, як українці мають керувати своєю державою і яка та держава має бути. У підневільних умовах розмірковувати про політичний лад самостійної Української держави було заборонено і доки не було самостійності, доти такі розмірковування виглядали б марним мрійництвом.

Коли на початку статті я казав, що українці — хліборобська нація і вказав наслідки, що звідси витікають, то тут я зупинюся докладніше на теперішній неспроможності швидко перебудувати економічний лад і вийти з кризи, неспроможності, яка також зумовлена нашим тривалим підневільним життям.

Отже, економічний бік справи. Чотири роки Україна борсається в глибокій економічній кризі і все ніяк не здужає з неї вилізти. Чого, з якої причини? Чому ми не вміємо реформувати економіку й налагодити добре управління нею?

У минулому, до нашої самостійної доби, окупаційна влада гарантувала приватну власність тим, хто тій владі служив. Хто дивився на неї з-під лоба — міг втратити власність з найдрібнішої причини.

Наш народний герой — борець проти зайд. Він не має власності. Його добро — це шабля, молька, гаківниця і добрий коник із сідлом. З великим маєтком народ пов'язував ворогів України, окупантів. Невидів їх самих і все їхнє добро. Бездержавний народ не мав своїх владоможних верств з їхніми великими маєтками. Український народ колоніальних періодів складався, на жаль, тільки з трудящих верств з їхньою дрібною власністю. Цією власністю народ і навчився господарювати. Часом українці чужинці наймали управителями великих маєтків. Вони розпоряджалися ними, але право власності належало іншим й інші ними володіли. Розпоряджатися — не владарювати. Щоб владарювати, треба бути незалежним. Незалежності не було ні в політиці, ні в економіці. Того впродовж довгих чорних віків колоніаль-

ного рабства ми не набували досвід керівництва українською національною економікою як єдиним комплексом.

Керівництво національною економікою — це не адміністрування в масштабах України за вказівками з Москви. Це своя національна економічна ментальність, це окремий шар національної духовної культури щодо розв'язування економічних проблем. Цей дух просякає верхи й низи і кожен один дбає про своє сімейне благо в такий спосіб, щоб досягнути його шляхом збільшення багатства своєї нації.

За півтора роки посольської діяльності в Канаді я провів десятки й десятки зустрічей з різними підприємницькими делегаціями різних країн. Як дивовижно однакові вони в своєму послідовному відстоюванні національних інтересів у роботі з укладення контрактів! Якесь невеличка канадська фірма. Представляє її зовсім молодий економіст, а патріотизму стільки, немовби він міністр економіки і від нього в цьому контракті залежить цілий бюджет держави!

Атмосфера захисту своїх економічних інтересів як часточки інтересів своєї батьківщини і захисту інтересів батьківщини як своїх особистих інтересів витворилася на основі приватної власності і постійного державного захисту своїх громадян — приватних власників.

Національна економічна ментальність створюється патріотичною економічною освітою, підручниками й посібниками, через телебачення й радіо, діяльністю державних органів і судів. Це велика сфера духовної культури нації, що постійно відтворює і вдосконалює себе, як постійно удосконалюється система управління матеріальним виробництвом.

Українці не мають цього шару культури в своїх національних економічних традиціях. Дореволюційні українські капіталісти Терещенки, Алчевські, ще кілька — це малесенька крапля в чужому економічному морі. До того ж, проіснували вони зовсім недовго. Ми не встигли їх усвідомити. І душу українця століттями гріє:

А чи пан, чи пропав —
Двічі не вмирати.
Гей, нумо, браття до зброї!
Нам pomoже святий Юрій
І Пречиста Мати
Слави здобувати!

Ось наша національна ментальність! Вона сформувалася впродовж підневільного життя багатьох поколінь українців. І смішно було б сподіватися, що за чотири роки відносної самостійності українці освоють науку управління національним економічним комплексом. Ба, не тільки керувати, а ще й створити новий економічний лад!

Якщо усвідомимо невідповідність історичних традицій вимогам сьогоднішнього дня, то ми спроможні будемо їх швидше здолати й пристосуватися до теперішніх вимог. І все-таки потрібен тривалий час.

Окрім цього, у справі будівництва незалежної держави існує потужний міжнародно-правовий чинник. Впродовж усіх століть нашої неволі війну вважали законним способом розв'язування суперечок між народами, а імперія була пожаданою мрією кожного більш-менш великого народу. На основі такої міжнародно-правової свідомості формувалася й ставлення одних народів до інших: той, хто не має своєї держави, ну то хай і не має. А коли він хоче мати свою державу, то хай бореться і доб'ється її. Хто держить інший народ під своєю владою — має право це робити. Як рівно ж підкорений народ має право воювати проти загарбника. Українці після втрати Київської держави поступово

втратили зв'язки з королівськими дворами Європи. Литовська, польська і особливо російська окупації відсунули нас з європейської політичної сцени. З суб'єктів міжнародних взаємин перетворили на об'єкт, а з часом і геть відсунули в тінь. Нас світ забув. І коли 22.01.1918 року Українська Народна Республіка проголосила незалежність, то їй ніхто не хотів серйозно допомогти. За інерцією свідомості цивілізований європейський світ знав потужну російську імперію. І хоч вона розпадалася і за незначної допомоги колоніям захід міг би назавжди її поховати, він не пішов на це. Не з мудрості. А з інерції мислення. І України він не знав і не хотів знати.

Появу незалежної України 1991 року світ зустрів з ентузіазмом і в короткому часі нас визнало понад сто держав. Ентузіазм був викликаний радістю від демонтажу Російської імперії і зникнення загрози атомної атаки. Минуло пару років—замість ентузіазму з'явилися різні сумніви щодо благ нової геополітичної розстановки міжнародних сил. Придивилися до України. Ринули сюди скуповувати все за безцінь. Зрозуміли, що реформування нашого сільськогосподарського виробництва за принципами вільного фермерського підприємництва дуже швидко перетворить Україну в потужного конкурента на світовому ринку сільськогосподарської продукції, а навіщо потрібен цей клопіт Канаді, Сполученим Штатам, Аргентині, іншим експортерам сільськогосподарської продукції?

Отже, у всі попередні часи нашого прагнення до незалежності міжнародний чинник діяв проти нас. Тепер, в час третіх національно-визвольних змагань українського народу в 20-му столітті, він об'єктивно сприяє нам.

Упродовж багатьох століть підпорядкування Україна не керувала сама собою. Керували нею. Не ми керували. Керували нами. І ми звикли до цього. Тепер потрібно самим керувати собою. У масштабах села, міста, району, області, всієї України. Як навчитися рабу почувати себе господарем? Як навчитися зі слухняних ярижок стати провідниками? Як навчитися поціновувати і свою індивідуальну діяльність, і діяльність кожної державної установи, і кожного окремого підприємства з точки зору українських національних інтересів. Як навчитися бачити свій особистий інтерес у справі спільного зміцнення загальнонаціональної системи політичної організації суспільства — держави? Яким чином нав'язати кожному українцеві і кожній українці просту-простісіньку думку: особиста доля кожного з них залежить від долі всієї України?

Повище подані історичні екскурси та розмірковування допомагають зрозуміти труднощі сучасного державотворення. Ось загальні, найважливіші.

— У нашій національній моральній свідомості, яку принесли українці з глибин багатовікового життя під чужою владою в сьогодення, є хвала лицарській індивідуальності, що стала на прю з нею за волю України. Хвала особистості, яка сама, зневаживши офіційні порядки влади і власний страх, повстала.

— Втративши державність, українці поступово втратили навички керівництва державою. Нас, українців, переможених у бою, усунули від керівництва державою, відучили виконувати якусь одну конкретну функцію як часточку великої функції державного керівництва суспільством. Того кожен з політиків і тепер рветься вперед, намагаючись представляти всю Україну, а не її часточку відповідно до своєї суспільної функції. В умовах самостійності потрібна узгоджена робота всіх державних органів, бо ж вони — органи української держави. Після

24.08.1991 року рятувати Україну потрібно не індивідуальним герцем з усією Російською імперією, а узгодженням своїх дій з діями інших, бо ж ці дії тепер — окрема функція в багатофункціональній українській державній машині.

Як бачимо, будівництво незалежної країни. України — це комплекс вельми складних світоглядних, організаційних і матеріальних проблем створення: а) національної державності; б) національного економічного комплексу; в) громадянського суспільства; г) свого національного духовного поля.

Три хвили припливу під жовто-блакитний стяг

Історію роблять люди. У час окупації України Російською комуністичною імперією знаходилися люди, що відважувалися на боротьбу проти окупації за свободу й демократію. Волею провидіння та зусиллями цих людей Україна вийшла з-під влади Москви і стала незалежною державою. Від цих борців тепер потрібне не протистояння тисковій всієї імперської репресивної машини, а підпорядкування свого потужного «я» загальній справі зміцнення української держави. Держава — це люди. Вони — частина активних самостійницьких політиків. Колись, тоді, коли фактор сміливості й відданості самостійницькій ідеї був вирішальним, вони були на вершечку представництва інтересів української нації, її речниками. Потім, від 1985—1987 років, коли терор помітно зменшився, до руху за демократизацію і самостійність пристає більше й більше людей. Представництво державницької ідеї з рук маленького грона відважних лицарів переходить і до інших людей. Сам олімп самостійницької ідеї розширюється, розходячись від Києва і Львова — основних самостійницьких осередків — на інші обласні центри й міста України. Вже перед серпнем 1991 року поруч з політ'язнями-самостійниками стали такі непересічні українські інтелігенти, як Павло Мовчан, Іван Драч, Дмитро Павличко, Володимир Яворівський. У боротьбі особистостей за перші місця на самостійницькому політичному олімпі чотири особи мали шанси потіснити політ'язнів, бо вони — сильні таланти і попередньою творчістю створили собі в народі славу. Досі їхня творчість була червона, але й народ був під тим же московським впливом. Ми, політ'язні, давно прозріли. Ця славетна четвірка прозрівала на переломі 80 і 90-х років. У своїй масі народ був ближче до неї, аніж до нас. Ми підштовхували їх до жовто-блакитного прапора, і вони сприяли прозрінню народу. За політиками-політ'язнями йшла найсвідоміша частина нації, за ними пішла широка верства активних громадян. Вони були проміжною ланкою між передовим загонм національно-визвольної боротьби — УГС — УРП — РУХом — і народом. Без цієї проміжної ланки ми б залишилися маленьким жовто-блакитним острівцем в атеїстичній рожевуватій Наддніпрянщині. Велике благословення Господне для України, що з початків демократизації 1985 року ці талановиті люди стають активними борцями за демократизацію українського суспільства, а з посиленням національно-визвольного руху з 1988—1989 років безкомпромісно стають до лав борців за незалежність.

Визнання великої історичної ролі цієї великої київської четвірки означає відносне зменшення ролі славних лицарів — попередніх речників самостійницької ідеї. Це потрібно визнати як об'єктивний факт. А якщо нам доля України справді дорожча від усього на світі, тоді ми мусимо визнати, що задля добра України на багато відповідальних посад слід висунути людей не з першої хвили борців (політ'язнів), а з другої, що прийшла 1985—1991 років, бо часто вони є краще підготовлені до професійної управлінської діяльності.

Перемога 1991 року над гекачепістською спробою реваншу проімперських сил в Україні стала можлива завдяки об'єднанню зусиль борців і першої, і другої хвиль. Перемога дала жовто-блакитному прапору третю хвилю прихильників самостійності — колишніх комуністів (звісна річ, далеко не всіх членів КПУ). Виникло унікальне в українській історії явище: всі активні політичні сили від серпня до грудня 1991 року активно агітували виборців проголосувати в референдумі 01.12.91 р. за незалежність України. Проти цих наших українських об'єднаних зусиль працювала тільки російська проімперська п'ята колона.

Поразка ГКЧП і перехід українських комуністів під жовто-блакитний прапор означав перетворення російської окупаційної адміністрації в Українській уряд. Звідси витікало два наслідки. Перший: подальший розвиток українського суспільства відбуватиметься мирним шляхом. Другий наслідок: комуністи не захочуть втрачати своє панівне становище в економіці і її приватизація відбуватиметься вельми довго і болісно. Вихід комуністів з КПУ і перехід під жовто-блакитні прапори відкрив перед ними можливість потіснити першу і другу хвилі борців за незалежність у тих сферах, в яких вони мають більші знання і більший досвід від двох попередніх груп, а саме: у сфері державного управління промисловістю, транспортом, зв'язком, сільським господарством тощо.

Політики-політв'язні стали перед другим серйозним психологічним випробуванням: чи готові вони задля добра спільної української справи поступитися місцем здібнішому адміністраторові, що лишень пару років тому стояв на комуністичних позиціях?

Політична боротьба за впливи на суспільні процеси часто є боротьбою за місця в законодавчому органі та за посади в органах виконавчої влади. У демократичному суспільстві це відбувається публічно. Позаяк для доброго виконання службових функцій важливі професійні знання і досвід, а не спроможність самому одному протистояти репресивній машині цілої імперії, то в доборі кадрів адміністраторів політиків-політв'язнів часто обминають. Не хочу тут аналізувати всі важливі причини, чого влада в самостійній Україні опинилася в руках не тих людей, хто за неї боровся. (Про це я писав минулого року в статтях «Україна втратила темп», «Уроки весняних виборів» та «Радикалізація»). Вкажу тільки на одну — борці за незалежність мають і знання, і досвід ідеологічної, значно менше, організаційної діяльності, і вельми мало хто з них має невеличкий адміністративний досвід. Щоб держава незалежної України добре працювала, їй необхідні добрі адміністратори. Нові не відразу з'являються. Старі були вишколені в колоніальну добу. Задля зміцнення держави мусимо поступитися їй перед цими фахівцями-адміністраторами, які ладні чесно служити Україні. Це другий відступ політиків-політв'язнів.

Ми не повинні почувати себе приниженими й відкинутими в канаву. Навпаки, маємо гордитися, що наші ідеї демократії і незалежності України нам удалося так ефективно поширювати, що їх сприймає все більше людей. Було б трагедією, коли б їх не сприймали, і ми залишалися самі. Готуючись до могили, ми б не бачили за собою послідовників, і це робило б з нас трагічні постаті. А позаяк за нами пішли і йдуть все більше, то ми — лицарі. І в тому, що ми поступово відходимо на задне тло, а наперед висуваються патріоти нової генерації, не поразка наша, а перемога, і не підстава для суму, а підстава для радості: зерно, що ми посіяли, зійшло і дало плід, і він продовжує нашу справу.

Політики-політв'язні доконали свою історичну місію. І якщо в нас ще залишається розум і енергія, то використаємо їх для виховання молодого покоління, що вже четвертий рік ходить до шкіл і вузів в незалежній Україні, сприймає незалежність як само собою зрозумілий стан і в буденному настрої готується до праці в державних установах, дипломатичній службі, міжнародній торгівлі, підприємницькій діяльності чи у війську.

До слова «Україна» ми, перша і друга хвилі борців, обов'язково додаємо прикметники «самостійна», «незалежна», «суверенна». Тим, хто вже четвертий рік в українському вузі, не має спонуки додавати їх. А ще через чотири роки вони стануть і зовсім зайві, як, либонь, зайвим було б французові вживати їх перед словом Франція.

Кожен прагне продовжити своє життя. Важливо зрозуміти, що намагання з усіх сил затриматися на попередній стадії політичної діяльності і (слави!) і якнайдовше відкласти природний перехід до наступної стадії людського життя, відповідно до зміни поколінь і зміни поколінь політиків, свідчить не про мудрість і не про підпорядкування свого «я» спільній справі.

Гострота політичної ситуації, що виникла внаслідок затримки першим президентом економічних реформ, погіршенням життя народу та наступним пожвавленням комуністичних сил (що завжди паразитують на народних бідах), примушує політиків першої хвилі до активної політичної діяльності. Ми змушені до цієї діяльності, хоча природнішим би було переходити від активної політичної діяльності до вишколення політиків нашого штабу. Недолік сучасної України полягає в тому, що національна свідомість у східних областях окупаційним терором була вичавлена і, отже, соціальна база державницької ідеї страшенно звужена. За такої структури національної свідомості державна незалежність залежить більше, ніж потрібно, від державних і політичних верхів. Позаяк і державні верхи в основній своїй масі не пройшли національного виховання і на державній службі перебувають більше з особистої вигоди, аніж з патріотичного бажання прилучитися до творення незалежної держави, то сама незалежність не гарантована. За цих умов надзвичайно важливо примножувати національно свідомих громадян для розширення соціальної бази державницької ідеї. Якби народ був національно свідомий, коливання верхів було б неможливе, а коли б хтось там і виявив хитання, це б не становило жодної загрози незалежності. І якщо говорити про наступні парламентські вибори, то, мабуть, основне завдання політиків першої хвилі не в тому, щоб самим потрапити до Верховної Ради, а в тому, щоб провести туди побільше своїх послідовників. У найближчі кілька років наша сила поступово пересуватиметься з нас самих на наших ідейних спадкоємців.

Тож задля зміцнення державності примножуймо їх!

11 червня 1995 року.

